

πρὸς τὸ τὰ ἀγαθὰ ποιεῖν, ἀλλ' ἢ παντάπασιν ἀφίσταται τοῦ ποιεῖν, ἢ μόνον ἐνάγεται ἐξωθεν πρὸς τὸ ποιεῖν αὐτά. Τὰ τοίνυν τῷ σκοπῷ τοῦ ἐσχάτου τέλους καὶ τῇ ἀγάπῃ ἐναντιούμενα ἁμαρτήματα θανάσιμα εἰσίν. Εἰ δὲ τούτων σφζομένων, τῆς ὀρθῆς τοῦ λόγου τάξεως ἐν τινί τις παρατρέποιτο, οὐκ ἔσται θανάσιμον ἁμάρτημα, ἀλλὰ τὸ λεγόμενον ἄξιον συγγνώμης. 5

CXLI. — Ὅτι τὰς ἀνθρωπίνων πράξεις ἢ ἀμείβεται ἢ κολάζει ὁ Θεός.

Οἱ γὰρ νομοθετεῖται διὰ τῶν τιμωριῶν ἢ ἀμοιβῶν τὴν τῶν νόμων πράττουσι φυλακὴν· τῇ δὲ θεῖα προνοίᾳ προσήκει νομοθετεῖν τοῖς ἀνθρώποις, 10 ὡς δέδεικται.

Ἔτι, οἱ διὰ τῆς θείας χωροῦντες τάξεως τοῦ τέλους τυγχάνουσι, ὅπερ ἀμοιβῆς ἔχει λέγον· οἱ δὲ τῆς τάξεως ἀποχωροῦντες τοῦ τέλους τοῦ ἀγαθοῦ ἀποκλείονται διὰ τῆς ἁμαρτίας, ὃ ἔστι τὸ κολάζεσθαι.

Ἔτι, οὐ μόνον ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ ἀναγκαῖα ἢ ἀμοιβὴ καὶ ἢ τιμωρία 15 τοῖς ὑποτάξασιν τὴν ἑαυτῶν βούλησιν τῷ Θεῷ, ἢ προτιμήσασιν τὴν ἰδίαν ὀρεξιν τῆς θείας βουλήσεως· διὸ καὶ προτίθησιν ἐντεῦθεν ὁ Θεὸς τὰ ἀγαθὰ τοῖς ἀνθρώποις εἰς ἀμοιβήν, ἵνα ἢ θέλησις αὐτῶν κινήται πρὸς τὸ πράττειν ὀρθῶς, καὶ τὰ κακὰ εἰς τιμωρίαν, ἵνα ἐκφύγη τὸ ἄτακτον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷδε τῷ βίῳ τῷ ἐνεργεῖσθαι | τὴν θεῖαν δικαιοσύνην ἐν ταῖς f. 126^v ἀμοιβαῖς καὶ ταῖς τιμωρίαις, διεγείρονται μὲν οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸ εὖ ποιεῖν, διὰ τῶν ἀμοιβῶν τῶν καλῶς ποιούντων, ἀπέχουσι δὲ τοῦ κακῶς ποιεῖν, ὀρῶντες ἐνταῦθα τὴν τιμωρίαν τῶν πονηρῶν.

Ἐντεῦθεν ἔστι τὸ ἐν τῇ Ἐξόδῳ· „Ἐγὼ εἰμὶ Κύριος ὁ Θεὸς σου, ἐπισκεπτόμενος ἁμαρτίαν πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ποιῶν ἔλεος τοῖς ἀγα- 20 πῶσί με καὶ ποιῶσι τὰς ἐντολάς μου“· καὶ ἐν Ψαλμοῖς· „Σὺ ἀποδώσεις ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ“· καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· „Ὅς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ“, καὶ τὰ ἐξῆς. Μαρκίων δὲ καὶ Βαλεντίνος ἄλλον εἶναι δίκαιον Θεὸν τὸν τιμωρούμενον ἔλεγε παρὰ τὸν ἀγαθὸν Θεόν.

80

CXLI. — Περὶ τῆς τάξεως καὶ διαφορᾶς τῶν κολάσεων.

Ὅτι μεγίστη τιμωρία τῷ ἀνθρώπῳ τὸ τῆς μακαριότητος ἀποκλεισθῆναι, μετὰ δὲ τοῦτο ἀρετῆς στερηθῆναι καὶ τῆς πρὸς τὸ εὖ ποιεῖν τελειώσεως ἐκάστης τῶν φυσικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς· εἶτα, ἢ τῶν φυσικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς ἀταξία· μετὰ δὲ τοῦτο ἢ τοῦ σώματος βλάβη, καὶ 35 ἐπὶ τούτοις ἢ τῶν ἐξωθεν ἀγαθῶν ἀποβολή. Οἱ δὲ ἄνθρωποι, διὰ τὸ διαφόρως διακείσθαι αὐτοὺς πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ, τὰ ἐναντία τῇ θέλῃσει αὐτῶν μείζω καὶ φοβερώτερα κρίνουσιν, εἰ καὶ ἐλάττω

εἰσὶν ἐν τῷ γένει τῶν τιμωριῶν καὶ τῇ τάξει· διὸ ἐνίοις αἱ τοῦ σώματος βλάβαι ἢ αἱ τῶν ἔξωθεν πραγμάτων ζημίαι μείζους δοκοῦσι τιμωρίαι τῆς ἐν ψυχῇ ἀταξίας καὶ τῆς περὶ τὴν ἀρετὴν ζημίας καὶ τῆς ἀποβολῆς τῆς θείας μακαριότητος διὰ τὸ προστεθηκέναι αὐτοὺς τοῖς αἰσθητοῖς καὶ σωματικοῖς καὶ προσκαίροις. Αἱ δὲ περὶ τὸ σῶμα καὶ τὰ ἔξωθεν εὐθυναὶ πολλάκις συγχωροῦνται τοῖς σπουδαίοις, καὶ ὑπηρετοῦνται πρὸς ἀρετὴν· πολλάκις δὲ ἄλλοις σπουδαίοις ἀφαιροῦνται, οἷς εἰς ἀγαθὸν εἴη ἂν ἢ τούτων ἀποβολή. Καὶ φαῦλοις δὲ ποτε τὰ τοιαῦτα ἐπιτρέπεται δι' ἐγκατάλειψιν καὶ εἰς κολάσεως λόγον, ἵνα τοὺς ἔχοντας ἐπὶ τὸ χεῖρον αὐτὰ προκαλῶνται. Τὸ δὲ διὰ τῆς δοκούσης καταδίκης, καθόσον ἀντίκειται ἀπλῶς τῇ τινὸς θελήσει πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς ἀγαθὸν αὐτὸν βοηθεῖσθαι, ἀδύνατον, μὴ προηγησαμένης ἁμαρτίας γενέσθαι, ἢ ἀταξίας ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ ἀταξίας ἢ προηγουμένης τοῦ ἁμαρτήματος, ἢ ἐπακολουθούσης, ἢ καὶ χείρων ἐστὶν ἢ διὰ τὸ ἐκ ταύτης ῥᾶον μετὰ ταῦτα ῥέπειν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν αὐτόν. Ἡ τοιαύτη δὲ καταδίκη βουλευτὴ ἐστὶ ποτε τῷ ὑφισταμένῳ, καθόσον ἀποβλέπει πρὸς τὸ τέλος.

Καὶ ἀπλῶς δηλὸν ἐστίν, ὅτι ὑπὲρ ἁμαρτιῶν τιμωρεῖται ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ὅτι χωρὶς ἁμαρτίας οὐ τιμωρεῖται.

20 CXLII. — Ὅτι οὔτε αἱ ἀμοιβαὶ οὔτε αἱ τιμωρίαι ἴσαι.

Ἐπεὶ γὰρ ἡ θεία δικαιοσύνη τοῦτο ζητεῖ, τὸ διὰ τὸ τὴν προσήκουσαν ἐν τοῖς πράγμασιν ἰσότητα τηρεῖσθαι ὑπὲρ μὲν τῶν ἁμαρτιῶν τιμωρίας, ὑπὲρ δὲ τῶν ἀρετῶν ἄθλα ἀποδίδοσθαι, ἀναγκαῖόν ἐστίν ἐπομένως ὡς ἐν ταῖς ἐναρέτοις πράξεσι καὶ τοῖς ἄθλοις βαθμὸς τις εὐρίσκεται. οὕτω καὶ ταῖς τιμωρίαις, ἀναλόγως τοῖς ἁμαρτήμασιν. Δεῖ γὰρ τῇ κατὰ τὴν ποιότητα τῶν ἔργων ὑπεροχῇ καὶ τὴν τῶν ἀμοιβῶν καὶ τιμωριῶν ἀνισότητα ἀνταποκρίνεσθαι.

Ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· „Πρὸς τὸ μέτρον τῆς ἁμαρτίας ἐστὶ καὶ ὁ τῶν πληγῶν τρόπος“· καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐα· „Ἐν μέτρῳ κατὰ τοῦ μέτρου, ὅταν ἀπορριφῆ, κρινῶ αὐτό“.

CXLIII. — Περὶ τῆς ὀφειλομένης τιμωρίας τῇ πρὸς θάνατον ἁμαρτίᾳ καὶ τῇ μὴ πρὸς θάνατον.

Ἐπεὶ γὰρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡ μὲν ἐδείχθη εἶναι πρὸς θάνατον, ἡ δὲ μὴ πρὸς θάνατον ἀλλὰ συγγνωστή, κατὰ δὲ τὴν τῶν ἁμαρτημάτων διαφορὰν δέδεικται καὶ τὴν τῶν τιμωριῶν εἶναι διαφορὰν, ἀνάγκη τὸν πρὸς θάνατον ἁμαρτόντα, τουτέστι παντελῶς ἀποπεπτωκότα τῆς πρὸς τὸ τέλος τάξεως, καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου τέλους ἀποπεσεῖν κολαζόμενον· τὸν δὲ συγγνωστῶς

ἀμαρτόντα, τουτέστι μενούσης ἐν αὐτῷ τῆς τοῦ νοῦ τάξεως πρὸς τὸ τέλος, κωλύματί τινι πρὸς καιρὸν ἐπισχεθέντα τοῦ τείνειν ἐλευθέρως ἐπὶ τὸ τέλος, τοῦτον καὶ πρὸς καιρὸν ἐπισχεθῆναι τοῦ τέλους, ἢ δυσχέρειάν τινα ἐν τῷ τυχεῖν τοῦ τέλους παθεῖν· οὕτω γὰρ ἡ τῆς δικαιοσύνης ἰσότης φυλάττεται, ἵν' ὡς ἐκουσίως ὁ ἄνθρωπος ἀμαρτάνων ἀπεστράφη τοῦ τέλους, οὕτω ὁ κολαζόμενος ἀβουλήτως τοῦ τυχεῖν τοῦ τέλους κωλύηται.

Κάντευθεν ἐστὶν ὃ λέγεται ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον. „Ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ ἐργάται τῆς ἀνομίας“.

CXLIV. — Ὅτι διὰ τῆς πρὸς θάνατον ἀμαρτίας τοῦ ἐσχάτου τοῦ τέλους στερεῖται τις αἰεί.

Ταύτην δὲ τὴν κόλασιν, ἢ τις τοῦ ἐσχάτου στερεῖται τέλους, ἀτελεύτητον εἶναι ἀνάγκη· ἢ γὰρ στέρησις | αὕτη μετὰ τὸν βίον τοῦτον ἐστὶν, f. 127^v ἐν ᾧ οὐ πέφυκε τοῦ τέλους τυγχάνειν τοῦ ἐσχάτου, ἀλλ' ὕστερον μετὰ τοῦτον· τότε δὲ οὐ μένει δύναμις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πρὸς τὸ τυγχάνειν τοῦ τέλους. Ἀποβαλοῦσα γὰρ ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα, δι' οὐ περιποιεῖται ἑαυτῇ τὸ τέλειον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἀρετῇ, οὐκ ἐπανακάμπει πρὸς τὸ δύνασθαι διὰ τοῦ σώματος λαβεῖν αὐτό, ὡς οἱ μετενσωματώσεις τιθέντες ἔλεγον. Ἀναγκὴ ἄρα τὸν τὴν τοιαύτην δίκην ὑπέχοντα ὥστε τοῦ ἐσχάτου στερεῖσθαι τέλους, καὶ εἰσαεὶ τυγχάνειν ἐστερημένον. 20

Ἔτι, καὶ ὁ εἰς τὰ δημόσια ἀμαρτάνων τῆς τῶν πολιτικῶν κοινωνίας στερεῖται θανάτῳ ἢ φυγῇ συνεχεῖ, καὶ οὐ προσλογίζεται ὁ νόμος πόση τις ἦν ἢ ἐν τῷ ἀμαρτάνειν διατριβή, ἀλλὰ τί ἐστὶ καθ' οὗ ἤμαρτεν· ἢ δ' αὐτὴ ἐστὶ παράθεσις ὅλης τῆς παρούσης ζωῆς πρὸς τὸ πολιτικὸν πρᾶγμα, καὶ ὅλης τῆς ἀιδιότητος πρὸς τὴν κοινωνίαν τῶν μακαρίων. Ὁ ἄρα εἰς 25 τὸ ἐσχάτον ἀμαρτάνων τέλος αἰεὶ δίκαιος ἂν εἴη κολάζεσθαι, εἰ καὶ βραχὺ διέτριψεν ἐν τῷ ἀμαρτάνειν· ἀπαξ γὰρ ἀνάξιον ἑαυτὸν τοῦ ἐσχάτου ἀγαθοῦ ἀπέδειξεν, ᾧ ἐναντίος ἦν, καὶ δεῖ διηνεκῶς αὐτὸν αὐτοῦ στέρεσθαι.

Ἔτι, ἡ θέλησις παρὰ τῇ θείᾳ κρίσει ὡς τέλειόν τι νομίζεται· ὡς γὰρ τὰ ἔξωθεν γινόμενα ὀρώσιν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐμβλέπει καρδίαις. Ὁ δὲ διὰ τι πρόσκαιρον ἀγαθὸν τοῦ ἐσχάτου τέλους ἀποστρεφόμενος, ὅπερ αἰώνιον ἐστὶ κτῆμα, προετίμησε τὴν τοῦ προσκαίρου ἀπόλαυσιν τῆς αἰωνίας ἀπολαύσεως τοῦ ἐσχάτου τέλους, καὶ πολλῷ μᾶλλον ἂν εἴλετο αἰεὶ τοῦ προσκαίρου ἐκείνου ἀγαθοῦ ἀπολαύειν· ὥστε κατὰ τὴν θείαν κρίσιν οὕτως ὀφείλει τιμωρηθῆναι ὥσπερ ἂν εἰ 30 αἰωνίως ἤμαρτεν. Οὐδενὶ δὲ ἀμφισβητήσιμον τὸ μὴ τοῖς αἰωνίως ἀμαρτάνουσιν αἰωνίαν ὀφείλεσθαι δίκην. Τῷ ἄρα ἀποστρεφομένῳ τοῦ ἐσχάτου τέλους αἰωνία δίκη ὀφείλεται.

Ἐντεῦθεν τὸ ἐν τῷ Ματθαίῳ· „Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον“. Ἀποκλείεται καὶ ἡ αἵρεσις τῶν λεγόντων τὰς τῶν κακῶν τιμωρίας τελευτᾶν ποτε ὡς ἐπαγομένης λόγῳ καθάρσεως.

6

CXLV. — Ὅτι καὶ λυπηροῦ τινος πείρα αἱ ἁμαρτίαι κολάζονται.

Καὶ οὐ μόνον τῷ τῆς μακαριότητος διηνεκῶς ἐκκλεισθῆναι· ἀναλογεῖν
 I. 128 γὰρ δεῖ τὴν τιμωρίαν τῷ ἁμαρτήματι. Ἐν δὲ τῷ ἁμαρτάνειν οὐχ ἡ διά-
 10 νοια μόνον ἀποστρέφεται τοῦ ἐσχάτου τέλους, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸ δέον εἰς
 τὰ μάταια ἐπιστρέφεται ὡσπερ εἰς τέλος. Οὐκ ἄρα τῷ τοῦ τέλους ἀπο-
 κλεισθῆναι μόνον τιμωρητέος ὁ οὕτως ἁμαρτάνων, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐτέρωθεν
 λυπηροῦ τινος αἰσθῆσθαι· καὶ ὡσπερ τὸ ἀτάκτως ληφθὲν σιτίον οὐ μόνον
 οὐκ ἐντίθησιν ἰσχύν, ἀλλὰ καὶ νόσον ἐπάγει, καὶ ἐπὶ τῶν ὁμοίων πάντων
 15 ὡσαύτως, οὕτως ἔδει καὶ τὸν τὸ τέλος ἐν τοῖς κτιστοῖς πράγμασιν ἐνστη-
 σάμενον καὶ χρησάμενον αὐτοῖς κακῶς, ὅτι μὴ πρὸς τὸ τέλος ταῦτα ἀνάγει,
 μὴ τῷ τῆς μακαριότητος στερηθῆναι μόνον κολάζεσθαι, ἀλλὰ καὶ τῷ
 ἀνιαροῦ τινος πειραθῆναι.

Ἔτι, ὡς τοῖς ὀρθῶς πράττουσι χαρὰ καὶ τελειότης ἀκολουθεῖ, οὕτω
 20 τοῖς ἁμαρτάνουσι τιμωρίαν καὶ θλίψιν ἔπεςθαι δεῖ ἐξ ἐκείνων, ἐν οἷς τὸ
 τέλος ἑαυτοῖς ὑπεστήσαντο.

Ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ ἐν τῷ Ματθαίῳ· „Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηρα-
 μένοι εἰς τὸ πῦρ“, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· „Ἐπιβρέξει ἐπὶ
 ἁμαρτωλοῦς παγίδα, πῦρ καὶ θεῖον“, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀποσκορακίζεται δὲ
 25 καὶ ἡ αἵρεσις τῶν λεγόντων μίαν κόλασιν δοθήσεσθαι τοῖς ἁμαρτωλοῖς,
 τὴν τοῦ ἐσχάτου τέλους ζημίαν.

CXLVI. — Ὅτι τοῖς δικασταῖς ἔξεστι τὰς τιμωρίας ἐπάγειν.

Ἐπειδὴ γὰρ τὰς ὑπὸ Θεοῦ ἐπαγομένης κολάσεως τινὲς κούφας ἡγοῦνται
 30 τῷ τῶν ὀρωμένων μόνον φροντίζειν, ἔταξεν ἡ θεία πρόνοια εἶναί τινας
 ἐν τῇ γῆ δικαστάς, οἱ κολάσειν αἰσθηταῖς ἐπὶ τὴν τῆς δικαιοσύνης
 φυλακὴν ἀναγκάσουσι τοὺς ἀνθρώπους, οἱ δὴλον, ὡς οὐχ ἁμαρτάνουσι
 τοὺς πονηροὺς τιμωρούμενοι. Οὐδεὶς γὰρ κατὰ τὸ δίκαια ποιεῖν ἁμαρ-
 τάνει. Δίκαιον δὲ τοὺς κακοὺς κολάζεσθαι, ὡς οὕτω τοῦ ἁμαρτήματος
 35 τὴν πρέπουσαν λαμβάνοντος τάξιν, καὶ ὡσπερ τινὲς ὑπηρετᾶται τῆς θείας
 προνοίας οἱ τοιοῦτοί εἰσιν κατὰ τὴν διὰ τῶν ὑπερβεβηκότων ἐν τοῖς ὑπο-
 βεβηκόσιν ἐκπληρουμένην τοῦ Θεοῦ βούλησιν ἐν τῷ παντί· καὶ τὴν ἀν-
 θρωπίνην ὁμόνοιαν ταῖς κολάσεσι ποιοῦσι καὶ βεβαιοῦσιν ἐν τοῖς ἀνθρώ-

1 Matth. 25, 46

22 Matth. 25, 41

23 Ps. 10, 7

ποις, καὶ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν προτιμῶντες, τοὺς ὀλέθρους καὶ ἐναντιουμένους αὐτῷ ἐκ μέσου ποιοῦνται, μιμούμενοι τοὺς ἰατροὺς ἐκκόπτοντας τὸ σεσηπός, εἰ τὴν τοῦ ὄλου σώματος φθορὰν ἀπειλεῖ.

Κάντευθέν ἐστὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους· | „Οὐκ f. 128^v οἶδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύραμα ζυμοῖ; ἄρατε οὖν τὸν πονηρὸν 6 ἐξ ὑμῶν αὐτῶν“· καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· „Οὐκ εἰκῆ τὴν μάχαιραν φορεῖ. Θεοῦ γὰρ ἐστὶν ὑπηρέτης πρὸς ὀργὴν βλέπων τὸν κακῶς ποιοῦντα“· καὶ ἐν τῇ Πέτρου· „ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον, εἴτε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι, εἴτε ἄρχουσιν ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις πρὸς ἐκδίκησιν μὲν τῶν κακῶν, ἔπαινον δὲ τῶν ἀγαθῶν“. Ἐκκλείεται 10 δὲ καὶ ἡ αἵρεσις τῶν λεγόντων μὴ ἐξεῖναι σωματικῶς κολάζειν τινὰς διὰ τὸ γεγράφθαι· „Μὴ φονεύσης“, καὶ διὰ τὸ ἐν εὐαγγελίοις· „Ἄφετε ἀμφοτέρα αὐξάνεσθαι μέχρι τοῦ θερισμοῦ, τὸν σῖτον, ὡς ἐκεῖ λέγεται, καὶ τὰ ζιζάνια“, καὶ διὰ τὸ τὸν ἄνθρωπον, ἕως ἂν ζῆ, δύνασθαι ἐπὶ τὸ μετανοεῖν ἀφικνεῖσθαι· καίτοιγε ἐν μὲν „τῷ μὴ φονεύσης“ πρόσκειται· „Οὐχ ὑπομένεις 16 ζῆν τοὺς κακοποιούς“· ὅθεν τὴν ἀδικον καὶ ἐξ ὀργῆς σφαγὴν ἐκεῖ ἀναιρεῖ, οὐ τὴν ἐκ ζήλου δικαιοσύνης. Τὸ δὲ ἀφίεσθαι τὰ ζιζάνια προστάττεται, ὅπου δέος ἐστὶ καὶ ἀγαθοῦς πολλοὺς συναναιρεῖσθαι τοῖς πονηροῖς ἐπομένους ἢ κατὰ τὴν τύχην, ἢ μηδὲ τοῦ ἁμαρτήματος τῶν φαύλων διακριθέντος φανερώς· διὰ μετανοίας δὲ ἐπιστραφῆναι πρὸς Θεὸν καὶ ἐν τῷ 20 ἔσχατῳ τοῦ θανάτου δύνανται· εἰ δὲ μηδὲ τότε, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν ποτε τῆς πονηρίας ζῶντες μετέστησαν.

CXLVII. — Ὅτι ὁ ἄνθρωπος δεῖται θείας βοηθείας τυχεῖν τῆς μακαριότητος. 25

Δέδοται μὲν γὰρ τοῖς ἀνθρώποις φυσικὴ τις ἐκ Θεοῦ χορηγία πρὸς τὸ τυγχάνειν τοῦ τέλους, καὶ τρόπος κυβερνήσεως ὑψηλότερος κατὰ τὴν τοῦ τέλους ἀναλογίαν, ὅλον νοῦς καὶ λόγος, δι' ὧν τὴν ἀλήθειαν διακρίνειν καὶ παρακολουθεῖν δύναται· καὶ δυνάμεις αἰσθητικαὶ ἐνδοθέν τε καὶ ἐξωθεν, δι' ὧν βοηθοῖτ' ἂν πρὸς τὸ τὴν ἀλήθειαν ἐξετάζειν· καὶ ἡ τοῦ 30 προφορικοῦ λόγου χρῆσις ἴν' οὕτως, ἀλλήλοις βοηθῶσιν οἱ ἄνθρωποι, φανεροῦντες τὴν συνεγνωσμένην ἀλήθειαν ἑαυτοῖς καὶ πρὸς ἄλλους, ὡσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τῆς ζωῆς ἀναγκαίοις τῇ γλώττῃ χρώμενοι. Ἀλλὰ καὶ περαιτέρω τὸ ἔσχατον τοῦ ἀνθρώπου τέλος ἐν τινι τῆς ἀληθείας γνώσει συνέστηκεν τὴν φυσικὴν αὐτοῦ δύναμιν ὑπερβαίνοντι, ὡστ' αὐτὴν δηλονότι 35 τὴν πρώτην ἀλήθειαν ἐν ἑαυτῇ δύνασθαι καθορᾶν, ὥστε καὶ ἐκ τοῦ τέλους

4 I Cor. 5, 6, 13 6 Rom. 13, 4 8 I Pet. 2, 13-14 12 Ex. 20, 13 Matth. 13, 20
13 αὐξάνεσθε A 15 Ex. 22, 18 32 συνεγνωσμένην écrit en marge d'une
autre main A

f. 129 μάλιστα τὸν τῆς ἐκ Θεοῦ κυβερνήσεως | διαφορώτερον τρόπον ἐν ἀνθρώποις καταλαμβάνεσθαι. Τὰ γὰρ ἄλλα κτίσματα, μὴ δυνάμενα πρὸς τι τέλος ἀφικέσθαι τὴν φυσικὴν αὐτῶν δύναμιν ὑπερβαῖνον, καὶ τῆς προνοίας ἀναλογούσης ἀπολαύει τῷ τέλει. Τεταγμένος τοίνυν ὁ ἄνθρωπος πρὸς τέλος τὴν αὐτοῦ δύναμιν ὑπερβαῖνον εἰκότως ὑπερφυοῦς τινος βοηθείας δεῖται θεόθεν χορηγουμένης, δι' ἧς ἂν τείνοι πρὸς τὸ τέλος.

Ἔτι, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων δηλον, ὅτι τὸ τῆς ὑποβεβηκυίας φύσεως ὄν εἰς τὸ τῆς ὑπερβεβηκυίας φύσεως εἶδος οὐ δύναται προαχθῆναι εἰ μὴ τῇ δυνάμει τῆς ὑπερβεβηκυίας φύσεως, ὡσπερ ἡ σελήνη οὐ δύναται γίνεσθαι φωτεινὴ εἰ μὴ τῇ τοῦ ἡλίου δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ, καὶ τὸ καθ' αὐτὸ μὴ θερμαῖνον τῇ τοῦ πυρὸς θερμῇ, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄργανα πρὸς τὸ ἔσχατον τέλος, τῇ δυνάμει τοῦ πρώτως ποιούντος τὸ δραστήριον ἔχει. Ὑπὸ δὲ τὸν Θεόν, ὅς ἐστι πρώτως κινῶν καὶ πρώτως νοῦν καὶ θέλον, πᾶς νοῦς καὶ θέλησις ὡς ὄργανα τάττονται. Εὐλόγως ἄρα αἱ τούτων ἐνεργεῖαι πρὸς τὴν ἐσχάτην τελείωσιν, ἧτις ἐστὶν ἡ τεύξις τῆς αἰωνίου μακαριότητος, οὐκ ἰσχύουσιν εἰ μὴ διὰ τῆς θείας ἐνεργείας.

Ἔτι, πρὸς τὸ τυχεῖν τοῦ τέλους πλείστα κωλύματα πρόσεσι τῷ ἀνθρώπῳ, ἧ τε τοῦ λόγου ἀσθένεια, δι' ἣν ῥαδίως ἐλκόμενος εἰς ἀπάτην δι' αὐτῆς ἀποπλανᾶται τῆς εὐθείας πρὸς τὸ τέλος ὁδοῦ, τὰ τε πάθη τοῦ αἰσθητικοῦ μέρους καὶ αἱ διαθέσεις, οἷς ἐπὶ τὰ αἰσθητὰ καὶ ταπεινότερα ἔλκεται· αἳ τε νόσοι τοῦ σώματος εἰργουσαι τῆς τῶν ἐναρέτων πράξεων ἀσκήσεως, δι' ὧν ἐπὶ τὴν μακαριότητα σπεύδομεν. Δεῖται τοίνυν θείας βοηθείας ὁ ἄνθρωπος, ἵνα μὴ διὰ τούτων τῶν κωλυμάτων τοῦ ἐσχάτου τέλους παντελῶς ἀποπέσῃ.

Ἐντεῦθεν ἐστὶν ὃ λέγεται ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην· „Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς με, εἰ μὴ ὁ πέμψας με Πατὴρ ἐλκύσῃ αὐτόν“· καὶ ἐν τῷ αὐτῷ αὐ· „Ὡσπερ τὸ κλήμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ, οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἔμοι μείνητε“. Ἀποσκορακίζεται δὲ καὶ ἡ τῶν Πελαγιανῶν αἵρεσις, οἵτινες ἔφασαν, ὅτι διὰ μόνου τοῦ αὐτεξουσίου δύναται ὁ ἄνθρωπος τῆς θείας δόξης ἀξιωθῆναι.

CXLVIII. — Ὅτι ὑπὸ τῆς θείας βοηθείας ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἀναγκάζεται πρὸς ἀρετὴν.

Κατὰ γὰρ τὸν αὐτῶν τρόπον, πάντιον ἢ θεία πρόνοια προνοεῖ. Ἴδιον δὲ τοῦ | ἀνθρώπου καὶ πάσης τῆς λογικῆς κτίσεως ἐκουσίως ἐνεργεῖν καὶ κύριον τῆς ἑαυτοῦ πράξεως εἶναι, ὡς δηλον ἐκ τῶν εἰρημένων· τὸ δ' ἀναγκάζεσθαι τούτῳ ἐναντιοῦται. Οὐκ ἄρα ὁ Θεὸς τῇ ἑαυτοῦ βοηθείᾳ ὀρθῶς πράττειν ἀναγκάζει τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἡ θεία βοήθεια οὕτω νοεῖται

δίδοσθαι τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς καὶ ἐν ἡμῖν τὰ ἡμέτερα ἔργα ἐργαζομένη ὡς ἡ πρώτη αἰτία τὰς τῶν δευτέρων αἰτίων ἐνεργείας ἐργάζεται, καὶ τὸ πρῶτως ποιοῦν τὴν τοῦ ὀργάνου ἐνεργείαν ἐνεργεῖ, ὡς ἐν τῷ Ἡσαΐα λέγεται· „Πάντα τὰ ἡμέτερα ἔργα εἰργάσω, Κύριε, ἐν ἡμῖν“. Ἡ δὲ πρώτη αἰτία τῶν τῆς δευτέρας ἐνεργειῶν αἰτία ἐστὶ κατὰ τὸν τρόπον αὐτῆς τῆς δευτέρας, ὥστε καὶ ὁ Θεὸς αἰτιος ἐν ἡμῖν τῶν ἡμετέρων ἔργων κατὰ τὸν ἡμέτερον τρόπον, ὅς ἐστιν ἐκουσίως καὶ μὴ ἀναγκασμένως ποιεῖν. Οὐκ ἄρα τις ὑπὸ τῆς θείας ἀναγκάζεται βοηθείας πρὸς τὸ πράττειν ὀρθῶς, οὔτε οἶόν τε τὴν θεόθεν τῷ ἀνθρώπῳ δίδομένην βοήθειαν πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, ἀναγκαστικὴν εἶναι, ἐφόσον ἡ εὐδαιμονία τοῖς ἐκουσίως πράττουσι καὶ κυρίως τῶν ἰδίων πράξεων οἰκείον ἐστίν· διὸ οὔτε τὰ ἄψυχα, οὔτε τὰ ἄλογα εὐδαιμόνα εἶναι φαμέν, ἀλλ' οὐδ' εὐτυχῆ ἢ δυστυχῆ, εἰ μὴ μεταφορικῶς.

Ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· „Κατανόησον, ὅτι σήμερον ἔθηκεν ὁ Θεὸς ἐναντίον σου ζωὴν καὶ ἀγαθόν, καὶ τὸ ἐναντίον, θάνατον καὶ κακόν, ἵνα ἀγαπᾷς Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ πορεύῃ ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. Εἰ δὲ διεστραμμένη γένηται ἡ καρδία σου, καὶ ἀκοῦσαι μὴ θελήσῃ, προλέγω σοι σήμερον, ὅτι ἀπολή“. καὶ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ· „Ἐνώπιον τοῦ ἀνθρώπου ζωὴ ἐστὶ καὶ θάνατος, ἀγαθὸν καὶ κακόν· ὃ ἂν ἀρέσῃ αὐτῶν δοθήσεται αὐτῷ“.

Ἐνόμισαν δὲ τινες ἀνάγκην ἐπιφέρεισθαι τῷ ἀνθρώπῳ ὑπὸ τῆς θείας βοηθείας πρὸς τὸ εὖ ποιεῖν διὰ τὸ εἰρησθαι· „Ἐὰν μὴ ὁ πέμψας με Πατὴρ ἐλκύσῃ αὐτόν“· καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους· „Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἄγει ἡμᾶς“, ἃ τῷ κατανοεῖν δυναμένῳ ὀρθῶς οὐδὲν τοιοῦτον βούλεται.

CXLIX. — Ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐχ ὡς μισθὸν πράξεων λαμβάνει τὴν θείαν βοήθειαν.

Πᾶν γὰρ πρὸς τὸ ὑπὲρ αὐτὸ ὡς ὕλη ἔχει, ἢ οὐ κινεῖ ἑαυτὴν πρὸς τὴν ἰδίαν τελειότητα. Ὁ ἄνθρωπος ἄρα οὐ κινεῖ ἑαυτὸν πρὸς τὸ τῆς θείας βοηθείας τυχεῖν, ὑπὲρ αὐτὸν οὔσης, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κινεῖται πρὸς τὸ ταύτης τυχεῖν. Ἡ δὲ τοῦ κινουόντος κίνησις τῆς τοῦ κινητοῦ κινήσεως | προηγείται καὶ λόγῳ καὶ αἰτίᾳ. Οὐκ ἄρα ἐν ἡμῖν ἐγγίνεται ἡ θεία βοήθεια, ὅτι ἐπ' αὐτὴν ἡμεῖς διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων βαδίζομεν, ἐπεὶ μᾶλλον ἡμεῖς ὑπ' αὐτῆς καταλαμβανόμεθα.

Ἔτι, ἀδύνατον εἶναι τινα κίνησιν ἐν ψυχῇ, ἣν οὐ προλαμβάνει ἡ θεία ἐνεργεία· παραβάλλεται γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν ἡ ψυχὴ ὡς τὸ μερικῶς ποιοῦν πρὸς τὸ καθόλου ποιοῦν, καὶ οὐδὲν μερικῶς ποιοῦν φθάνει τὴν ἐνεργείαν τοῦ πρῶτως ποιοῦντος. Διὸ καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην φησὶν ὁ Κύριος·

4 Is. 26, 12
22 II Cor. 5, 14

18 Deut. 30, 15-18

17 Eccli. 15, 18

21 Ioh. 6, 44

„Οὐ δύνασθε ποιεῖν χωρὶς ἐμοῦ οὐδέν“· καὶ ἐν τῇ πρὸς Τίτον· „Οὐκ ἐξ ἔργων δικαιοσύνης, ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον ἔσωσεν ἡμᾶς“· καὶ ἐν ὀγδόῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους· „Οὐ τοῦ θέλοντος, δηλονότι τὸ θέλειν, οὔτε τοῦ τρέχοντος τὸ τρέχειν, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ“, ἐπεὶ δηλονότι ἀνάγκη πρὸς τὸ καλῶς θέλειν τὸν ἄνθρωπον τῇ θείᾳ προλαμβάνεσθαι βοηθείᾳ, ὡσπερ εἰώθειν τὸ τυχὸν ἀποτέλεσμα μὴ τῷ προσεχῶς ποιοῦντι ἀποδίδοσθαι ἀλλὰ τῷ πρώτως κινουντι, ὡς ἡ νίκη τῷ ἡγεμόνι, ἣν οἱ στρατιῶται πόνους ἰδίους περιποιοῦνται. Οὐ μέντοι διὰ τοὺς τοιοῦτους τῶν λόγων ἀναιρεῖται τὸ αὐτεξούσιον, ὡς τινες κακῶς ἐνόησαν, ὡς ἂν τοῦ ἀνθρώπου μὴ κυρίου τῶν ἑαυτοῦ πράξεων ὄντος καὶ τῶν ἐνδον καὶ τῶν ἔξω, ἀλλὰ δείκνυται, ὡς ὑποτέτακται τῷ Θεῷ.

Ὅθεν ἐν τοῖς Θρήνοις λέγεται· „Πρὸς σὲ ἐπιστραφησόμεθα“· ἐξ οὗ δηλὸν ὡς ἡ ἡμετέρα ἐπιστροφή πρὸς τὸν Θεὸν προσλαμβάνεται τῇ τοῦ ἡμᾶς ἐπιστρέφοντος Θεοῦ βοηθείᾳ. Λέγεται γὰρ ἐν τῷ Ἡσαΐα ὡς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· „Ἐπιστράφητε πρὸς με, καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς“, οὐχ ὥστε μὴ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν τὴν ἡμετέραν ἐπιστροφήν προλαβεῖν, ὡς εἴρηται, ἀλλ' ὅτι τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιστροφῇ, ἣ πρὸς αὐτὸν ἐπιστρεφόμεθα, βοηθεῖ ἀκολούθως τῷ βεβαιοῦν αὐτὴν ὡστ' ἀφικέσθαι πρὸς τὸ τέλος, καὶ τῷ στηρίζειν ὥστε τοῦ ὀφειλομένου τέλος τυχεῖν.

Ἐντεῦθεν ἀποκλείεται καὶ ἡ τῶν Πελαγιανῶν αἵρεσις, λεγόντων τὴν τοιαύτην βοήθειαν ἀντὶ μισθῶν ἡμῖν δίδοσθαι, καὶ ὅτι ἐξ ἡμῶν αὐτῶν ἐστὶ τὸ δικαιωθῆναι ἡμᾶς, τὸ δὲ συντελεσθῆναι, παρὰ Θεοῦ.

CL. — Ὅτι ἡ προειρημένη θεία βοήθεια χάρις ὀνομάζεται, καὶ τίς ἐστὶν ἡ κεχαρισμένον | ποιοῦσα χάρις.

Ἐπεὶ δὲ τὸ διδόμενον τινὶ ἀνευ προηγησαμένων πόνων προῖκα δίδοσθαι λέγεται, ἡ δὲ θεία βοήθεια ἢ τῷ ἀνθρώπῳ διδομένη παντὸς ἀνθρωπίνου προηγείται καμάτου, ὡς δέδεικται, ἔπεται τὸ τὴν βοήθειαν ταύτην προῖκα δίδοσθαι τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ διὰ τοῦτο ἀρμοζόντως τὸ τῆς χάριτος ὄνομα εἴληφεν· ὅθεν καὶ ὁ Ἀπόστολος, ἐν ἐνδεκάτῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους φησὶν· „Εἰ χάρις ἐστίν, ἤδη οὐκ ἐξ ἔργων· εἰ δὲ μή, ἡ χάρις οὐκέτι ἐστὶ χάρις“.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερα αἰτία, δι' ἣν ἡ προειρημένη θεία βοήθεια τὸ τῆς χάριτος ὄνομα εἴληφεν· λέγεται γὰρ τίς τινὶ εἶναι κεχαρισμένος, ὅτι ἐστὶν αὐτῷ φίλος· ὅθεν καὶ ὁ ὑπὸ τινος φιλούμενος λέγεται τὴν χάριν ἔχειν αὐτοῦ. Ἔστι δὲ ἐκ τοῦ τῆς ἀγάπης λόγου τὸ τὸν ἀγαπῶντα ἀγαθὸν βούλεσθαι τῷ ἀγαπωμένῳ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θεὸς ἀγαθὰ βούλεται καὶ ἐνεργεῖ

1 Ioh. 15, 5 Tit. 3, 5 3 Rom. 9, 16 12 Thr. 5, 21 15 Zach. 1, 3, non
Isaie 31 Ἐξ corrigé de ἡ A Rom. 11, 6

περὶ πᾶν κτίσμα· αὐτὸ γὰρ τὸ εἶναι ἐκάστου κτίσματος, τουτέστιν ἡ τελειότης αὐτοῦ πᾶσα, παρὰ τοῦ Θεοῦ θέλοντος καὶ ἐνεργοῦντός ἐστιν, ὡς ἐδείχθη. Διὸ καὶ ἐν τῇ Σοφίᾳ λέγεται· „Ἀγαπᾶς πάντα τὰ ὄντα, καὶ οὐδὲν ἐμίσησας, ὧν ἐποίησας“. Ὁμως ἰδιὸς τις λόγος τῆς θείας ἀγάπης πρὸς ἐκείνους θεωρεῖται, οἷς βοήθειαν χορηγεῖ πρὸς τὸ τυχεῖν τοῦ ἀγαθοῦ, ὁ δὲ τὴν τῆς αὐτῶν φύσεως τάξιν ὑπερβαίνει, τουτέστι τὴν τελείαν ἀπόλαυσιν οὐ κτιστοῦ τινος ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἐαυτοῦ. Αὕτη τοίνυν ἡ βοήθεια οἰκείως λέγεται χάρις οὐ μόνον ὡς προῖκα διδομένη, ἀλλ' ὅτι ταύτη ὁ ἄνθρωπος κεχαρισμένος ἀποδείκνυται τῷ Θεῷ. Ὅθεν καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους φησὶν· „Προώρισεν ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν, κατὰ τὴν πρόθεσιν τῆς θελήσεως αὐτοῦ, εἰς ἔπαινον τῆς δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἡγαπημένῳ Υἱῷ αὐτοῦ“.

Ἀνάγκη δὲ ταύτην τὴν χάριν ἐν τῷ κεχαρισμένῳ ἀνθρώπῳ εἶναι τι, ὡσπερ τινὰ τελειότητα καὶ εἶδος αὐτοῦ. Τὸ γὰρ εἰς τι τέλος ἀγόμενον ἀνάγκη συνεχῆ τάξιν ἔχειν πρὸς αὐτό· τὸ γὰρ κινεῖν συνεχῶς ἄλλοιοῖ, μέχρις ἂν τὸ κινούμενον διὰ τῆς κινήσεως τύχη τοῦ τέλους. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ ἄνθρωπος τῇ τῆς θείας χάριτος βοηθείᾳ εἰς τὸ ἔσχατον ἄγεται τέλος, ὡς δέδειχται, ἀνάγκη τῇ βοηθείᾳ ταύτῃ συνεχῶς τὸν ἄνθρωπον τελειοῦσθαι μέχρις ἂν φθάσῃ ἐπὶ τὸ τέλος· τοῦτο δ' οὐκ ἂν ἦν, εἰ τῆς προειρημένης βοηθείας μετεῖχεν ὁ ἄνθρωπος κατὰ τινα κίνησιν ἢ πάθος, καὶ οὐ κατὰ τι μένον εἶδος, καὶ ὡσπερ ἡρεμεῖν ἐν αὐτῷ. Ἡ γὰρ τοιαύτη κίνησις καὶ τὸ πάθος οὐ δύναται εἶναι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, εἰ μὴ ὅτε ἐνεργεῖα ἐπιστρέφεται πρὸς τὸ τέλος, ὅπερ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου οὐ συνεχῶς ἐνεργεῖται, ὡς ἐπὶ τῶν καθευδόντων μάλιστα δῆλον. Ἡ ἄρα κεχαρισμένον ποιοῦσα χάρις εἶδος τί ἐστι καὶ τελειότης ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μένουσα, καὶ ὅταν μὴ ἐνεργῇ.

Ἐτι, ἀνάγκη προσκειῖσθαι τῷ ἀνθρώπῳ ὑπερφυές τι εἶδος καὶ τελειότητα, δι' ἧς οἰκείως πρὸς τὸ ὑπερφυές ταχθήσεται τέλος· ἕκαστον γὰρ κατὰ τὸν λόγον τοῦ εἶδους πρὸς τὸ οἰκεῖον τάττεται τέλος.

Ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἐν τῇ Γραφῇ ὡσπερ φῶς τι δηλοῦσθαι· Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους· „Ἡτέ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ“. Ἡ δὲ τελειότης δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος προάγεται εἰς τὸ ἔσχατον τέλος, ὅπερ ἐν τῇ θείᾳ θεωρίᾳ συνίσταται, ἀρμοζόντως λέγεται φῶς, ὅπερ ἐστὶν ἀρχὴ τοῦ ὄραν.

Διὰ τούτου ἀποκλείονται καὶ οἱ λέγοντες μηδὲν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τιθέναι τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ὡσπερ οὐδὲ ἐν τινι τιθέναι τι διὰ τὸ λέγεσθαι χάριν ἔχειν τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ μόνον ἐν τῷ ἀγαπῶντι βασιλεῖ. Δῆλον δὲ ὡς ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἠπατησθαι συμβέβηκεν, ὅτι μὴ κατέλαβον τὴν

διαφορὰν τῆς τε θείας ἀγάπης καὶ τῆς ἀνθρωπίνης· ἡ γὰρ θεία ἀγάπη αἰτία ἐστὶν ἀγαθοῦ, ὅπερ ἀγαπᾶ ἐν ἑτέρῳ, οὐκ ἀεὶ δὲ ἡ ἀνθρωπίνη.

CLI. — Ὅτι ἡ κεχαρισμένον ποιούσα χάρις αἰτία γίνεται ἐν ἡμῖν ἀγάπης Θεοῦ.

Ἡ γὰρ κεχαρισμένον ποιούσα χάρις ἀποτελέσμα ἐστὶ τῆς θείας ἀγάπης ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· ἴδιον δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀποτελεσμα τῆς θείας ἀγάπης τὸ τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἐξαιρετικὸν ἐν τῷ ἀγαπῶντος σκοπῷ, ὥστε ὑπὸ τοῦ φιλομένου ἀντιφιλεῖσθαι· πρὸς γὰρ τοῦτο μάλιστα ὁ τοῦ φιλοῦντος ἀγὼν τείνει, ὥστε πρὸς τὴν αὐτοῦ φιλίαν ἐλκῦσαι τὸν φιλούμενον, καὶ ἐν μὴ τοῦτο συμβαίνει, ἀνάγκη τὴν φιλίαν διαλυθῆναι. Ἐκ τῆς κεχαρισμένον τοίνυν ποιούσης χάριτος ἔπεται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν.

f. 181 v Ἐτι, πρὸς τὴν τῆς ἐνεργείας τελειότητα ζητεῖται τὸ μετ' ἐνστάσεως καὶ ὁρμῆς ἐνεργεῖν· τοῦτο δὲ μάλιστα ποιεῖ ἡ ἀγάπη, δι' ἣν καὶ τὰ δυσχερῆ κοῦφα δοκεῖ. Ἐπεὶ οὖν τῇ κεχαρισμένον ποιούσῃ χάριτι ἀνάγκη τὰς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας τελείας γίνεσθαι, ὡς προεῖρηται, ἀνάγκη διὰ τῆς αὐτῆς χάριτος τὸ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγάπην ἐν ἡμῖν ἐγγίνεσθαι.

Ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· „Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν“· καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην· „Ὁ ἀγαπῶν με ἀγαπαθήσεται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω αὐτόν, καὶ ἐμφανίσω αὐτῷ ἑμαυτόν“.

CLII. — Ὅτι ἡ θεία χάρις αἰτία γίνεται πίστεως ἐν ἡμῖν.

Ἡ γὰρ κίνησις ἢ διὰ τῆς χάριτος ἀγόμεθα πρὸς τὸ τέλος ἐκουσία, ἀλλ' οὐ βίαιός ἐστιν, ὡς εἴρηται· ἢ δ' ἐπὶ τι ἐκούσιος κίνησις οὐ δύναται εἶναι εἰ μὴ εἴη ἐγνωσμένον. Ἀνάγκη τοίνυν διὰ τῆς χάριτος ἐν ἡμῖν γνῶσιν τοῦ ἐσχάτου τέλους ἐγγίνεσθαι πρὸς τὸ ἐκουσίως ἐπ' αὐτὸ φέρεσθαι· ἢ δὲ τοιαύτη γνῶσις οὐ δύναται εἶναι ἐν τῷ παρόντι βίῳ κατὰ ἄμεσον θεωρίαν, ὡς ἀποδέδεικται. Ἀνάγκη ἄρα τὴν διὰ τῆς πίστεως εἶναι γνῶσιν.

Ἐτι, ἐν τῇ ἀρχῇ ταύτης τῆς πραγματείας ἐτέθησαν αἱ ἀνάγκαι τοῦ προτεθῆναι τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἀλήθειαν κατὰ τὸν τῆς πίστεως τρόπον, ἐξ ὧν δυνατόν συμπεραίνειν, ὡς ἀναγκαῖον ἦν τὴν πίστιν τῆς θείας χάριτος ἀποτελεσμα εἶναι ἐν ἡμῖν.

Ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς πρὸς Ἐφεσίους· „Χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν, Θεοῦ τὸ δῶρον“· Διὰ τούτου δὲ ἡ αἵρεσις τῶν Πελαγιανῶν ἀποκλείεται, οἵτινες ἔλεγον τὴν τῆς πίστεως ἀρχὴν μὴ γίνεσθαι ἀπὸ Θεοῦ, ἀλλ' ἀφ' ἡμῶν.

CLIII. — Ὅτι ἡ θεία χάρις αἰτία γίνεται ἐν ἡμῖν ἐλπίδος.

Ἐπόμενον γάρ ἐστι διὰ τῆς χάριτος ταύτης, δι' ἧς ἡμῖν ἐγγίνεται τὸ τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν, συμβαίνειν ἡμῖν καὶ ἐλπίδα περὶ τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ καὶ ἡ ἀληθῆς ἀγάπη οὐ διὰ τὴν ἰδίαν ἐστὶν ὠφέλειαν, ἀλλ' ἀνάγκη τὸν ἀληθῶς ἀγαπῶντα, ὅταν ἑαυτὸν ἀγαπῶμενον ὑπὸ τοῦ ἀγαπωμένου γινώσκη, ἐλπίδα ἔχειν εἰς ἐκεῖνον, οὕτω δὲ διὰ τῆς χάριτος ὁ ἄνθρωπος ἐραστῆς καθίσταται τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ τῆς ἀγάπης ἀποτέλεσμα, ὥστε διὰ τῆς πίστεως νοουθετεῖσθαι, ὅτι προαγαπᾶτο ὑπὸ Θεοῦ, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ Ἰωάννου λέγεται, ὅτι· „Ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγαπήσαμεν τὸν Θεόν, ἀλλ' ὅτι πρότερος ἐκεῖνος ἠγάπησεν ἡμᾶς“. Ἐπεταὶ τοίνυν τῷ δώρῳ τῆς χάριτος τὸ τὸν ἄνθρωπον ἐλπίζειν ἐπὶ τὸν Θεόν. Ἐκ τούτου δὲ κάκεινο φανερόν, ὅτι ὡσπερ ἡ ἐλπίς ἐτοιμασία τίς ἐστι πρὸς τὴν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ ἀγάπην, οὕτω δὲ τὸ ἀνάπαλιν ἐκ τῆς ἀγάπης ὁ ἄνθρωπος βεβαιούται ἐν τῇ ἐλπίδι. f. 132

Ἔτι, ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ψυχῇ ποιεῖ ἐπιθυμίαν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ὡς αἶδον τε ἐνώσεως, ἣν δὴ ἐνωσιν ἡ πίστις δείκνυσι δυνατὴν εἶναι ἐν τῇ τελείᾳ τοῦ Θεοῦ ἀπολαύσει, ἣ ἐστὶν ἡ μακαριότης, ἔργον οὖσα καὶ αὐτὴ τῆς ἀγάπης ἡ πίστις, ὡς εἴρηται. Ἄλλ' ἡ ἐπιθυμία βαρύνει τὴν τοῦ ἐπιθυμοῦντος ψυχὴν, εἰ μὴ προσεῖη ἡ τοῦ τυχεῖν ἐλπίς· ὡστ' ἀναγκαῖον ἦν γίνεσθαι καὶ ἐλπίδα τῆς μελλούσης μακαριότητος ἐν ἀνθρώποις καὶ τῆς ἐν τῇ αὐτοῦ ἀπολαύσει ἐνώσεως.

Ἀναγκαῖον δὲ ἦν ἐλπίδα δοθῆναι τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῆς θείας χάριτος δι' ἧς ἀγαπᾶ τὸν Θεὸν πρὸς τὸ κουφότερον καὶ προθυμότερον ἐπὶ τὴν μακαριότητα τείνειν, φέροντα καὶ ὑπερπηδῶντα τὰς ἐν τῇ τοιαύτῃ ὁδῷ δυσχερείας, αἱ τοῖς δι' ἀρετῆς ἐπὶ τὴν μακαριότητα βαδίζουσιν ἀνακύπτουσιν. Ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ ἐν τῇ πρώτῃ Πέτρου· „Ἀνεγέννησεν ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζῶσαν, εἰς κληρονομίαν ἀμάραντον, τετηρημένην ἐν τοῖς οὐρανοῖς“· καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· „Τῇ ἐλπίδι ἐσώθημεν“.

CLIV. — Περὶ τῶν προῖκα διδομένων τῆς χάριτος δώρων, ἐν ᾧ καὶ περὶ μαντειῶν τῶν ἀπὸ δαιμόνων.

Ἐπεὶ δὲ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ τάξει τινὲ γίνονται πάντα, καὶ ἡ φανέρωσις τῶν περὶ τὴν πίστιν ἡμῖν ἐξ αὐτοῦ τάξει τινὲ γίνεται. Ἰὰ τοίνυν ἀόρατα, ὧν ἡ θεωρία μακαρίους ποιεῖ καὶ περὶ αὐτῶν ἐστὶν ἡ πίστις, πρῶτον μὲν παρὰ Θεοῦ τοῖς ἀγγέλοις ἀποκαλύπτονται ἀπαρακαλύπτῳ θεωρίᾳ, ὡς εἴρηται πρότερον· ἔπειτα μεσιτευόντων ἀγγέλων τισὶ τῶν ἀνθρώπων ἀποκαλύπτει διὰ τινος βεβαίας πειθοῦς ἐκ τῆς θείας ἀποκαλύψεως προϊούσης, ἣτις γίνεται τῷ ἐνδοθεν καὶ νοητῷ φωτὶ μετεωρίζοντι τὴν διάνοιαν πρὸς

8 προαγαπᾶτο sic A

9 I Ioh. 4, 10

26 I Petr. 1, 3-4

28 Rom. 8, 24

15*

τὸ δέξασθαι τὰ διὰ τοῦ φυσικοῦ φωτὸς τῆ νῦ ἀνέφικτα. Ὡς γὰρ διὰ
 f. 132^v τοῦ φυσικοῦ φωτὸς | βέβαιός ἐστιν ὁ νοῦς περὶ ὧν ὁ νοῦς διὰ τοῦ φωτὸς
 ἐκείνου γινώσκει, ὡς περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν, οὕτω καὶ περὶ ὧν διὰ
 τοῦ ὑπερφυσικοῦ καταλαμβάνει φωτὸς ἰσχυρὰν ἔχει πειθῶ, ὥστε καὶ ἑτέροις
 6 ταῦτα προτιθέσθαι δύνασθαι, περὶ ὧν αὐτὸς πέπεισται. Οὐ γὰρ θαρρούν-
 τως προβάλλομεν ἄλλοις περὶ ὧν αὐτὸς πέπεισμεθα. Μετὰ δὲ τοῦ φωτὸς
 τοῦ ἐνδοθεν ἐλλάμποντος τὴν διάνοιαν πάρεισι πολλάκις καὶ ἄλλα τῆς
 γνώσεως βοηθήματα ἐνδοθέν τε καὶ ἐξωθεν, ὡσπερ λόγος τις ἢ ἐξωθεν
 αἰσθητῶς ἀκουόμενος τῆ θείᾳ δυνάμει τυπούμενος, ἢ τῆς φαντασίας ἐνδοθεν
 10 δεχομένης, τοῦ Θεοῦ τοῦτο ποιούντος, καὶ ἕτερά τινα σωματικὰ ἐξωθεν
 ὀρώμενα, ὑπὸ Θεοῦ τυπούμενα, ἢ ἐνδοθεν ἐν τῆ φαντασίᾳ περιγραφόμενα.
 Τὰ τοιαῦτα δὲ ἄνευ τοῦ ἐνδοθεν φωτὸς οὐκ ἀρκοῦσι πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν
 θείων, τὸ δὲ ἐνδοθεν φῶς καὶ ἄνευ τούτων ἀρκεῖ. Αὕτη δὲ ἡ ἀποκάλυψις
 τῶν ἀοράτων τῆ σοφίᾳ προσήκει, ἣτις τῶν θείων γνῶσις ἰδίως ἐστίν, ὡς
 15 ἐν τῆ Σοφίᾳ λέγεται, ὅτι „Ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία κατὰ γενεὰς εἰς ψυχὰς
 ὀσίας διαβαίνει· οὐδενὰ γὰρ ἀγαπᾷ ὁ Θεὸς ὡς τὸν μετὰ σοφίας κατοικοῦντα“.

„Ἐπεὶ δὲ τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται“,
 οὐ μόνον ἀποκαλύπτονται τοῖς ἀνθρώποις τὰ θεία διὰ τῆς χάριτος, ἀλλὰ
 καὶ τινὰ τῶν κτιστῶν, ἃ τῆ ἐπιστήμῃ προσήκει, ὡς ἐν τῆ Σοφίᾳ λέγεται·
 20 „Αὐτὸς δέδωκέ μοι τῶν ὄντων ἐπιστήμην ἀληθῆ, ἵν' εἰδῶ τὴν τῆς οἰκου-
 μένης διάταξιν καὶ τὰς δυνάμεις τῶν στοιχείων“. Ἀνάγκη δὲ ἦν τοῖς
 ταῦτα ἀποκαλυπτομένοις καὶ χάρισμα διδασκαλίας δίδοσθαι πρὸς τὴν τῶν
 ἄλλων ὠφέλειαν, καθὼς ἢ χρεῖα τῶν διδασκομένων ἀπήτει. Ὅθεν ἐν τῷ
 Ἑσαΐᾳ λέγεται· „Κύριος δίδωσί μοι γλῶσσαν παιδείας, ἵνα γινώσκω
 25 ὑπεριδεῖν τὸν ἀμαρτάνοντα ἐν λόγῳ“· καὶ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν· „Ἐγὼ
 δώσω ὑμῖν στόμα καὶ σοφίαν, ἣ οὐ δυνήσονται ἀντιστῆναι πάντες οἱ
 ἀντικείμενοι ὑμῖν“. Διὸ καὶ ὅτε ἐδέησε δι' ὀλίγων ἐν διαφόροις ἔθνεσι
 τὴν τῆς πίστεως ἀλήθειαν κηρυχθῆναι, ἐπαιδεύθησάν τινες θεόθεν, ὥστε
 διάφοροις γλώσσαις λαλεῖν.

Ἐπεὶ δὲ ἔδει καὶ βεβαιώσεως τῷ προτιθεμένῳ λόγῳ, καὶ τὰ τῆς
 πίστεως ὑπὲρ λόγον καὶ λογικὴν βεβαίωσιν ἐστίν, σημεῖα ἐδόθησαν τοῖς
 τοιούτοις ποιεῖν, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον λέγεται· „Ἀσθενοῦντας θερα-
 f. 133 πεύετε, νεκροὺς ἐγείρετε“, | καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἐν τῷ κατὰ Μάρκον· „Ἐκή-
 35 ρυξαν πανταχοῦ, τοῦ Κυρίου συνεργοῦντος καὶ τὸν λόγον βεβαιούντος διὰ
 τῶν ἐπακολουθούντων σημείων“.

Ἦν δὲ καὶ ἕτερος τρόπος βεβαιώσεως ὁ διὰ τῆς προφητείας, περὶ οὗ
 λέγεται ἐν τῆ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ· „Εἰ δὲ πάντες προφητεύουσιν,

15 Sap. 7, 27-28 17 cf. Rom. 1, 20 20 Sap. 7, 17 24 Is. 50, 4 25 Luc. 21, 15
 32 Matth. 10, 8 33 Marc. 16, 20 37 I Cor. 14, 25

εἰσέλθοι δέ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων· τὰ κεκρυμμένα τῆς καρδίας αὐτοῦ φανεροῦνται, καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ὁμολογῶν ὅτι Θεός ἐστιν ἀληθῶς ἐν ὑμῖν“. Καὶ διὰ τοῦτο, ἀναγκαῖον ἦν καὶ τὸ τῆς προφητείας χάρισμα δοθῆναι, καὶ δέδοται οὐ μὴν ὡς ἀρκούσα μαρτυρία περὶ τῆς πίστεως, εἰ μὴ περὶ τῶν ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ γινώσκεισθαι δυναμένων, οἳ εἰσι τὰ τῶν καρδιῶν ἀπόρρητα καὶ τὰ μέλλοντα συμβεβηκότα· καὶ ἄμφω γὰρ μόνῃ τῇ θείᾳ γνώσει ὑπόκεινται.

Εἰσὶ δέ τινα μέλλοντα συμβεβηκότα καὶ τοῖς ἀνθρώποις προγνωστά, οὐχ ἢ μέλλοντα, ἀλλ' ἢ ἐν ταῖς αὐτῶν αἰτίαις προῦφεστίκασιν, ὧν γνωσθεισῶν, ἢ καθ' ἑαυτάς, ἢ σημεῖοις τισὶν ἢ ἀποτελέσμασιν αὐτῶν προγινώσκονται, ὡσπερ ὁ ἰατρὸς προγινώσκει τὴν ἐσομένην ὑγίειαν ἢ τελευτήν, τὴν ἔξιν τῆς φυσικῆς γνωρίζων δυνάμεως τῷ σφυγμῷ καὶ τῷ οὐρῷ καὶ τοῖς τοιούτοις σημεῖοις, ἢ πρόγνωσις, πῆ μὲν βέβαιος, πῆ δὲ ἀβέβαιος διὰ τὸ ταῖς μὲν τῶν αἰτιῶν ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθεῖν τὰ μέλλοντα ἀποτελέσματα, ταῖς δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ἄλλ' ἢ ἐκ θείας ἀποκαλύψεως πρόγνωσις κατὰ χάριν προφητικὴν παντάπασιν ἀληθής, ὡσπερ καὶ ἡ θεία πρόγνωσις, οὐκ ἐν ταῖς αἰτίαις αὐτῶν ἀλλὰ καὶ ἐν ἑαυτοῖς ἕκαστα τοῦ Θεοῦ θεωροῦντος, καὶ οὕτω μετ' ἀληθείας βεβαίου τοῖς ἀξίοις καὶ οἷς θέλει ἀποκαλύπτοντος. Αὕτη μέντοι ἡ ἀλήθεια οὐ μάχεται τῷ τῶν μελλόντων συμβεβηκότι, ὡσπερ οὐδὲ ἡ τῆς θείας ἐπιστήμης ἀλήθεια, ὡς δέδεικται. Ἐνίοτε μέντοι τινὰ τῶν μελλόντων τοῖς προφήταις ἀποκαλύπτονται οὐ καθ' ὃ εἰσιν ἐν ἑαυτοῖς ἐκεῖνα, ἀλλὰ καθόσον ἐν τοῖς αὐτῶν αἰτίοις εἰσίν, ὅτε τῶν αἰτίων ἐμποδιζομένων πολλάκις εἰς τὰ αὐτῶν ἀποτελέσματα προελθεῖν, καὶ ἡ τῆς προφητείας μεταβάλλεται πρόρρησις, ὡσπερ ὁ Ἡσαΐας προεῖπεν ἀσθενοῦντι τῷ Ἐζεκίᾳ· „Διέθου τῷ οἴκῳ σου, ὅτι ἀποθανῆ σύ, καὶ οὐ ζήσῃ“, οὗτος μέντοι θεραπεύεται· | καὶ ὁ Ἰωνᾶς· „Ὅτι Νινευὶ καταστραφήσεται μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας“, καὶ οὐ κατέστραπται. Προειρήκεσαν γὰρ ὁ μὲν κατὰ τὴν τάξιν τῆς τοῦ σώματος διαθέσεως πρὸς τὸν θάνατον, ὁ δὲ κατὰ τὸ δίκαιον τῶν ἀνταποδόσεων, ἑκατέροις μέντοι ἄλλως ἀπέβη κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ, ἐλευθεροῦντος καὶ ἰωμένου. Οὕτω τοίνυν ἡ προφητικὴ πρόρρησις περὶ τῶν μελλόντων συμβεβηκότων, περὶ ὧν οὐκ ἔστι μετὰ ἀσφαλείας προεῖπεν τινα εἰ μὴ ἐκ προφητείας, ἱκανὴ τῆς πίστεως ἐστὶν ἀπόδειξις. Εἰ γὰρ καὶ ποτε ἀποκαλύπτεται τινὶ προφήτῃ κατὰ τὴν πρὸς τι ἀποτέλεσμα τῶν αἰτίων τάξιν, ἅμα μέντοι ἢ μετὰ ταῦτα ἀποκαλύπτεται αὐτῷ περὶ τῆς ἀποβάσεως τοῦ μέλλοντος ἀποτελέσματος, ὅπως μεταβληθῆναι δέοι, ὡσπερ τῷ Ἡσαΐᾳ ἢ τοῦ Ἐζεκίου ὑγίεια, καὶ ἡ τῶν Νινευιτῶν ἐλευθερία τῷ Ἰωνᾷ.